

Концепція інклюзивної мистецької освіти

Проблема, що потребує розв'язання: обмежений доступ до мистецької освіти для осіб з особливими освітніми потребами

І. Загальні положення

Одним з основоположних принципів Української держави є рівність усіх її громадян у своїй гідності та правах. Кожна людина має право на вільний розвиток особистості, на освіту – як загальну, так і спеціалізовану. Рівність доступу до освіти гарантована Конституцією України і є одним з пріоритетних напрямів державної політики. Однією з ключових компетентностей, яку має формувати освіта, європейською спільнотою визнано культурне усвідомлення та самовираження. Мистецька освіта як окремий вид спеціалізованої освіти найкраще сприяє формуванню такої компетентності, оскільки спрямована на професійну художньо-творчу самореалізацію особистості в різних видах мистецтва, відкриває можливості для всіх громадян, зокрема для осіб з особливими освітніми потребами (далі – особи з ООП). Початкова мистецька освіта надає необхідні компетентності, забезпечує здобувачів відповідними знаннями та практичними навичками, необхідними для активного долучення до мистецьких практик як у якості аматора, так і для подальшої діяльності в якості професійного творчого працівника. Враховуючи принцип рівності прав усіх громадян, початкова мистецька освіта повинна бути доступна для кожного, хто виявляє бажання або зацікавленість мистецькою діяльністю з урахуванням його здібностей та можливостей.

Відповідно до Закону України «Про освіту» особи з особливими освітніми потребами – це особи, які потребують додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі. Але враховуючи необхідність найбільшої потреби у такій підтримці для осіб з інвалідністю, увага у цій концепції зосереджена передусім на доступі до мистецької освіти саме цієї категорії громадян. За офіційною статистикою в Україні проживає близько 157 тисяч дітей з інвалідністю. З метою визначення стану справ з питань забезпечення доступності до мистецької освіти у першому кварталі 2019 року Міністерством культури України було проведено опитування, в якому взяла участь 551 мистецька школа. Виявлено, що в цих мистецьких школах навчається близько 1,34% учнів з інвалідністю, з них більша частина - учні з порушеннями зору (20,75%) та з порушеннями опорно-рухового апарату (19,78%).

Запровадження інклюзії в мистецькій освіті – це створення додаткових можливостей для гармонійного розвитку суспільства, залученості всіх його членів, незалежно від віку, статі та особливостей фізичного, розумового та психічного розвитку.

Ця концепція визначає ключові принципи, цінності та вектори розвитку інклюзії в мистецьких школах та коледжах, що мають розширити свої функції як середовища для розвитку індивідуальних здібностей та обдарувань, самовираження та професійного самовизначення осіб з ООП в мистецьких професіях.

II. Мета та принципи інклюзивної мистецької освіти

Метою інклюзивної мистецької освіти є:

- задоволення культурно-освітніх потреб усіх громадян у процесі набуття компетентностей та самовираження у мистецтві;
- створення передумов для самореалізації осіб з ООП у мистецьких професіях, формування позитивного ставлення до митця з інвалідністю;
- забезпечення реалізації індивідуальних освітніх траєкторій з урахуванням потреб кожного учня та стратегії його особистого розвитку;
- посилення інтеграції осіб з інвалідністю та особливостями розвитку у суспільне життя шляхом залучення їх до професійних мистецьких практик;
- розширення контингенту мистецьких шкіл шляхом створення більших можливостей доступу до початкової мистецької освіти, що сприятиме кращій соціалізації осіб з ООП, розкриття їхніх талантів;
- розвиток толерантності українського суспільства;
- підвищення ролі мистецьких шкіл у громаді.

Для досягнення мети інклюзивної мистецької освіти було сформовано таку стратегічну ціль:

Громадяни, незалежно від особливостей ментального, психічного та фізичного розвитку, мають рівні права і можливості на доступ до здобуття мистецької освіти і на одному рівні залучені до створення культурно-мистецького продукту.

Ступінь досягнення цієї стратегічної цілі буде вимірюватися за допомогою таких показників:

- % учнів мистецьких шкіл та коледжів з особливими освітніми потребами;
- % мистецьких шкіл, у яких здійснюється інклюзивне навчання;
- % учасників освітнього процесу, які позитивно сприймають інклюзію у мистецькій освіті;
- кількість педагогів мистецьких шкіл та коледжів, які пройшли підвищення кваліфікації з питань інклюзивної освіти;
- кількість випускників мистецьких шкіл з ООП, які продовжили навчання у мистецьких коледжах.

Інклюзія в мистецькій освіті запроваджується відповідно до засад державної політики, чинного законодавства, нормативних документів з питань мистецької освіти, а також відповідно до таких принципів:

- дитиноцентризму, людиноцентризму, індивідуального вибору освітніх траєкторій, форм та методів навчання з урахуванням інтересів учня;
- протидії всім формам дискримінації та ксенофобії;
- варіативності освітніх програм у мистецьких школах та коледжах, які враховують можливості навчання за ними осіб з ООП;
- безперешкодного доступу, розумного пристосування та універсального дизайну мистецько-освітніх закладів;
- активного включення до освітнього процесу всіх його учасників на засадах педагогіки партнерства, створення умов для співтворчості;
- інституційного партнерства між мистецькими школами і коледжами, інклюзивно-ресурсними центрами та спеціальними корекційними школами.

III. Напрями реалізації концепції

Розвиток інклюзивної мистецької освіти здійснюватиметься за такими основними напрямами:

1. Учні мистецьких шкіл та коледжів користуються різними формами навчання, у тому числі дистанційною.

Відомо, що процес навчання та формування виконавських навичок вимагає системного підходу. Проте існує ряд об'єктивних причин, через які певні категорії осіб не можуть регулярно відвідувати заняття в мистецьких школах і коледжах: тривала хвороба, профілактично-оздоровчі курси, планова госпіталізація або вимоги дотримання карантинного режиму тощо. Обставини, що негативно впливають на засвоєння освітньої програми, можуть виникнути у кожного учня, проте особливо гостро це питання стосується осіб з ООП. Крім того, у зимовий період особи з обмеженнями опорно-рухового апарату можуть мати складнощі у пересуванні у зв'язку з недосконалістю загальної інфраструктури населеного пункту, в якому вони мешкають, а також відсутністю спеціального транспорту.

Тому виникає суспільний запит на здобуття мистецької освіти за різними формами навчання, зокрема дистанційною.

Якщо заклади вищої мистецької освіти мають широкий спектр пропозицій у частині вибору форми навчання (очна, заочна, дистанційна, комбінована тощо), то мистецькі школи на сьогодні не можуть задовольнити цей суспільний запит.

Щоб досягти цієї мети, потрібно виконати такі заходи:

- 1) Проаналізувати, визначити потребу учнів і викладачів у впровадженні інноваційних технологій та використанні спеціальних технічних засобів для ефективної організації інклюзивної мистецької освіти.

- 2) Передбачити можливості здійснення навчання у мистецькій школі за різними формами, зокрема дистанційною (внести відповідні зміни до Положення про мистецьку школу).
- 3) Визначити перелік мистецьких шкіл і коледжів, які пропонують послуги дистанційного навчання.
- 4) Провести інформаційну кампанію щодо можливостей здобуття мистецької освіти за різними формами.
- 5) Започаткувати партнерський проект з опанування сучасних комп'ютерних та комунікаційних технологій для викладачів мистецьких шкіл і коледжів та осіб з ООП.
- 6) Розробити алгоритм запровадження інклюзивного навчання у мистецькій школі.

2. Освітній процес у мистецьких школах і коледжах є психологічно комфортним для всіх його учасників.

У мистецьких школах і коледжах всі учасники освітнього процесу – учні, батьки, викладачі, керівники – можуть потребувати допомоги практичного психолога, який здійснював би супровід освітнього процесу в питаннях складання та корекції індивідуальних навчальних програм, проводив консультації з проблем вікового та індивідуального розвитку особистості, надавав відповідну допомогу кожному в подоланні труднощів, непорозумінь, виходу зі складних ситуацій тощо. Такі послуги будуть особливо корисними у контексті запровадження інклюзивного навчання. Для вирішення поточних питань, пов'язаних з інклюзивною освітою, психолог мистецької школи проводить свою роботу у тісній взаємодії з інклюзивно-ресурсними центрами (ІРЦ) та безпосередньо співпрацює з ними.

По можливості у мистецьких школах і коледжах облаштовують кімнати психологічного розвантаження, доступні для всіх учасників освітнього процесу.

Для виконання цього завдання необхідно провести такі заходи:

- 1) Розробити механізм співробітництва між мистецькими школами/коледжами та інклюзивно-ресурсними центрами у питанні супроводу навчання осіб з ООП, включивши мистецькі школи і коледжі до переліку закладів, які обслуговує ІРЦ.
- 2) Розробити модель угоди про співробітництво та взаємодопомогу між мистецькою школою/коледжем та ІРЦ.
- 3) Передбачити у штатному розписі мистецької школи, у якій здійснюється інклюзивне навчання, посаду практичного психолога, асистента викладача на групових уроках.
- 4) Розробити норматив забезпечення послугами психологічного супроводу учасників освітнього процесу.

3. Відповідність мистецьких шкіл і коледжів стандартам фізичної доступності та універсального дизайну.

На сьогодні існують перешкоди в частині доступу до більшості будівель, у яких розміщено мистецькі школи і коледжі.

Відповідно до адміністративних даних, станом на 1 вересня 2019 року безперешкодний доступ до першого поверху будівель, у яких розміщено мистецькі школи, організовано лише у 37,7% шкіл, а безперешкодний доступ до решти поверхів мають лише 1,8% мистецьких шкіл нашої держави.

Особливо гостро питання фізичної доступності стосується мистецьких шкіл, що знаходяться у старих будівлях, де важко організувати безперешкодний доступ до навчальних приміщень.

Безперешкодний доступ до будівель – це, передусім, питання безпеки кожного, хто перебуває у приміщенні, у разі виникнення надзвичайних ситуацій.

Разом з тим, скористатися перевагами фізичної доступності та універсального дизайну мистецьких шкіл і коледжів зможуть не лише особи з ООП та члени їх родин, а й люди, які мають тимчасову інвалідність, а також маломобільні групи громадян.

Для забезпечення відповідності мистецьких шкіл і коледжів стандартам фізичної доступності та універсального дизайну необхідно провести такі заходи:

- 1) Розробити рекомендовані стандарти універсального дизайну для мистецьких шкіл.
- 2) Розробити рекомендації щодо створення у мистецьких школах і коледжах безпечного безперешкодного середовища (покрокова інструкція).
- 3) Розробити рекомендації щодо техніки безпеки при роботі з особами з ООП.
- 4) Запровадити механізм державно-приватного партнерства для створення універсального дизайну в мистецьких школах.
- 5) Провести інформаційно-роз'яснювальну кампанію щодо можливих механізмів фінансування переоблаштування мистецьких шкіл і коледжів (ресурси засновника, гранти, технічна допомога, фонди, міжнародні донори).

4. Мистецькі школи і коледжі забезпечені фахівцями, які пройшли відповідну професійну підготовку для роботи з особами з ООП

Успішна організація інклюзивного навчання у мистецьких школах і коледжах не можлива без належної підготовки фахівців, які будуть працювати з учнями з ООП. На сьогодні майбутні викладачі мистецьких шкіл і коледжів не отримують компетенцій, необхідних для роботи з особами з ООП, в той час як викладачі, які прагнуть отримати необхідні знання, рекомендації та допомогу, підвищують власну кваліфікацію переважно шляхом самоосвіти.

Крім того, на законодавчому рівні не врегульоване питання щодо механізмів стимулювання та заохочення викладачів, які працюють з особами з ООП.

Для досягнення цієї мети необхідно:

- 1) Відкрити відповідні спеціальності/спеціалізації/спеціальні курси у мистецьких коледжах та закладах вищої мистецької освіти.
- 2) Розробити рекомендації щодо запровадження посад асистента викладача, а також асистента дитини для ефективного навчання осіб з ООП під час групових занять.
- 3) Створити широкодоступний курс підвищення кваліфікації з питань інклюзії у мистецьких школах і коледжах для керівників та педагогів, за напрямами роботи.
- 4) Розробити спеціальний навчальний курс для студентів мистецьких коледжів та закладів вищої освіти, присвячений питанням профілактики професійних захворювань.
- 5) Розробити рекомендації щодо створення стимулів та заохочень педагогів мистецьких шкіл, які працюють з особами з ООП.
- 6) Ініціювати наукові дослідження з проблематики інклюзії у мистецькій освіті.
- 7) Рекомендувати викладачам мистецьких шкіл проходження курсів підвищення кваліфікації з питань інклюзивної мистецької освіти.

5. Педагоги мистецьких шкіл і коледжів користуються сучасними навчально-методичними матеріалами для роботи з особами з ООП.

Навчання мистецтву у мистецьких школах – це перший етап до здобуття мистецької професії. Особи з ООП опановують зміст освітніх програм за власним темпом. Крім того у процесі навчання потрібно враховувати особливості ментального, фізичного та психічного розвитку учня. Тому важливо передбачити гнучкість навчальних програм та форм організації навчального процесу.

Необхідною передумовою успішного запровадження інклюзії у мистецьких школах і коледжах має стати належний навчально-методичний супровід.

Навчання у мистецьких школах і коледжах має відбуватися в обстановці, яка максимально сприяє засвоєнню знань усіма учнями. У процесі організації інклюзивного навчання може виникнути потреба у використанні найбільш адаптованих для особи з інвалідністю методів, способів і мов спілкування, абетки Брайля, а також спеціальних технічних засобів та інформаційно-комунікаційних технологій.

Навчально-методична та науково-методична робота з питань мистецької освіти може здійснюватися у двох напрямках:

- Особистісний розвиток засобами мистецьких практик та арт-терапія (художньо-естетичний напрям);

- Особливості професійної підготовки для різних категорій осіб з ООП (мистецький напрям).

Для виконання цього завдання, необхідно зробити такі кроки:

- 1) Розробити методичні рекомендації для роботи з особами з ООП
- 2) Створити відкриту онлайн-базу даних викладачів, які готові передати власний досвід та надати методичну підтримку колегам щодо роботи з особами з особливими освітніми потребами у мистецькій освіті.
- 3) Створення онлайн курсу для фахівців мистецьких шкіл і коледжів, які працюють з особами з ООП.
- 4) Вивчити потребу забезпечення технічними засобами для навчання осіб з ООП у мистецьких школах і коледжах.
- 5) Розробити державну програму забезпечення мистецьких шкіл та коледжів технічними засобами для навчання осіб з ООП.
- 6) Вивчити та узагальнити кращий вітчизняний та міжнародний досвід організації інклюзивного навчання у мистецьких школах і коледжах.
- 7) Розробити механізм навчання фахівців ІРЦ специфіці супроводу осіб з ООП у мистецькій освіті.

6. Громадяни позитивно сприймають залученість осіб з ООП до здобуття мистецької освіти та створення культурно-мистецького продукту.

Запровадження інклюзії вимагає системних змін у суспільстві, включаючи роботу з формування суспільної думки стосовно переваг залученості всіх членів суспільства до навчання мистецтву та мистецьких практик.

Варто зауважити, що митець із ООП може реалізувати свій творчий потенціал у мистецькій професії та бути успішним, так само, як і митець без ООП.

Щоб особи з ООП відчували себе повноцінними учасниками освітнього процесу в мистецьких школах і коледжах, необхідно провести такі заходи:

- 1) Провести інформаційну кампанію для учасників освітнього процесу у мистецьких школах і коледжах, спрямовану на формування толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами.
- 2) Узагальнити та розповсюдити інформацію про творчі досягнення митців з інвалідністю чи іншими особливостями розвитку.
- 3) Розробити механізм надання пільг організаторам концертів та конкурсів, у яких принаймні 5% учасників є особами з ООП.
- 4) Розробити законодавчу базу меценатства у мистецькій освіті.
- 5) Створити механізм заохочення публічних виступів/представлення досягнень учнів мистецьких шкіл з ООП.
- 6) Провести інформаційну кампанію щодо популяризації мистецького продукту та митців з ООП.
- 7) Започаткувати інститут менторства у мистецькій освіті, зокрема для учнів з ООП.

Усвідомлюючи важливість залученості усіх членів суспільства до життя громади, засновники мистецьких шкіл і коледжів сприяють запровадженню інклюзії.

Реалізація усіх заходів, передбачених цією Концепцією, здійснюється у тісній взаємодії між органами виконавчої влади, засновниками мистецьких шкіл і коледжів, інклюзивно-ресурсними центрами та громадськими організаціями і об'єднаннями, що опікуються питаннями навчання та творчого розвитку осіб з особливими освітніми потребами.

Координацію роботи з виконання завдань здійснює центральний орган виконавчої влади у сфері культури, який розробляє, затверджує і організовує виконання деталізованих планів реалізації Концепції.

Запровадження інклюзивної мистецької освіти здійснюватиметься поетапно:

1. Пілотний проект на рівні окремих шкіл/територіальних громади.
2. Розширення пілотування на територію області із залученням мистецьких коледжів.
3. Розширення практики інклюзивної мистецької освіти на територію всієї держави.

По завершенню кожного етапу буде проведено ретельний аналіз результатів проведеної роботи, визначено проблемні питання та запропоновано шляхи їх розв'язання.

Реалізація Концепції створить передумови для включення осіб з ООП до процесу навчання у мистецьких школах і коледжах, відкриваючи широке коло можливостей для самореалізації, у тому числі у мистецьких професіях.

Підвищення рівня залученості всіх членів суспільства до громадського життя передусім забезпечить сталий розвиток громади та стане черговим етапом у формуванні суспільства щасливих людей.